



ÖZGÜN ARAŞTIRMA / ORIGINAL ARTICLE



Copyright@Author(s) - Available online at dergipark.org.tr/en/pub/igusbd.
Content of this journal is Licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 (CC BY-NC-ND) International License.

Türkiye-NATO İlişkileri Üzerine Cumhuriyet Senatosu Tartışmaları Üzerinden Bir Analiz

An Analysis of Turkey-NATO Relations in the Republican Senate Discussions

Murat KASAPSARAÇOĞLU 

Öz

Amaç: Bu çalışmanın amacı Cumhuriyet Senatosu tutanakları ışığında Türkiye-NATO ilişkilerini analiz ederek literatüre bir katkı sunmaktır.

Yöntem: Çalışmada söylem analizi yöntemi kullanılacaktır. 27 Mayıs darbesini gerçekleştiren askerler ve onlara destek olan siviller Türkiye'nin siyasi, ekonomik, sosyal ve askeri yapılarında önemli değişiklikler meydana getirmişlerdir. Bu değişikliklerin en önemlilerinden biri 1961 seçimlerinden sonra toplanan Cumhuriyet Senatosudur. Senatonun amacı meclis tarafından alınan kararların denetlenmesini ve yasama faaliyetlerinin daha sağlıklı bir şekilde yürütülmesini sağlamaktır. Senatonun halk tarafından seçilen ve atanan sivil ve asker siyasetçileri bir araya getiren eklektik bir yapıya sahiptir. Seçimlerle gelen temsilcilerde Adalet Partisi'nin (AP) 1977 seçimleri haricinde belirgin bir üstünlüğe sahip olduğu görülmektedir.

Bulgular: Çalışmanın bulgularına göre Türkiye-NATO ilişkileri dış politika bağlamında senatoda tartışılan en önemli konulardan biri olmuştur. Senatoda yapılan tartışmalar incelendiğinde NATO'ya ve Türkiye'nin NATO'daki yerine ve görevine yönelik üç temel eğilim ortaya çıkmaktadır.

Sonuç: Sonuç olarak, Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ve cumhurbaşkanı tarafından atanan kontenjan senatörleri Türkiye'nin NATO üyeliğinden çıkmasını savunmamakla birlikte ilişkilerde Türkiye lehine esaslı düzenlemeler yapılması gerektiğini belirtmişler ve Türkiye-NATO ilişkilerine eleştirel bir açıdan yaklaşmışlardır. Öte yandan, başta AP olmak üzere sağ partiler NATO üyeliğine neredeyse kayıtsız şartsız destek vermişlerdir. Bunun en temel sebebi anti-komünizmin yükselişidir. Senatonun asker üyelerinden oluşan Milli Birlik Komitesi (MBK) grubu ise NATO'ya karşı en sert eleştirileri getirmiş ve neredeyse ittifaktan ayrılmaya kadar varacak düzeyde karşıt tavır takınmışlardır. Bunun en temel sebebinin de MBK üyeleri arasında ortaya çıkan ayrılıklar ve yükselen solun bazı üyeler üzerinde yarattığı etki olduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler

ABD, Cumhuriyet Senatosu, NATO, Soğuk Savaş, Türkiye

Doç. Dr., Bağımsız Araştırmacı, İstanbul, Türkiye.

✉ muratboun@hotmail.com

Geliş/Received: 12.02.2025

Kabul/Accepted: 21.08.2025

Abstract

Aim: The main objective of this study is analyzing Turkey's relations with NATO in the light of Republican Senate archives in order to make a contribution to the literature.

Method: Discourse analysis will be used in the study. The soldiers who organized the coup and their civilian supporters changed Turkey's political, economic, social and military structures. One of the most significant changes in this period was the Republican Senate convened after the 1961 elections. The main goal of the senate, was to check the decisions of the parliament and carry out the legislative activities. Senate had an eclectic structure bringing elected and appointed civilian and military members. Justice Party (JP) had a dominance in the senate elections except 1977.

Findings: According to the findings, Turkey's relations with NATO was one of the major foreign policy topics. There were three main approaches to NATO and Turkey's place and responsibility in NATO.

Conclusion: As a result, it is seen that Republican People's Party (RPP) and appointed members by the President argued that although Turkey should not leave NATO, some amendments should be made to Turkey's advantage. Therefore, they approached Turkey-NATO relations from a critical perspective. On the other hand, right-wing parties led by JP unconditionally supported Turkey's NATO membership due to the rise of anti-communism. The National Unity Committee (NUC) group consisting soldiers heavily criticized NATO and Turkey's NATO membership. The main reason for that is the division within the committee and the impact of the rising left on some committee members in the late 1960s.

Keywords

Cold War, NATO, Republican Senate, Turkey, USA

Giriş

27 Mayıs 1960'ta cumhuriyet tarihinin ilk darbesiyle 1950 seçimlerinde iktidara gelen Demokrat Parti (DP) iktidarı devrilmiş ve ülke 1961 seçimlerine kadar darbeyi gerçekleştiren subaylar tarafından kurulan Milli Birlik Komitesi (MBK) hükümetleri tarafından yönetilmiştir. Bu dönemde yeni bir anayasa hazırlanmış ve ülkede pek çok siyasal, ekonomik ve sosyal değişim meydana gelmiştir. Bu değişimlerden biri de 1961 anayasası ile kurulan Cumhuriyet Senatosu'dur. Senatonun kuruluşu ile 1950'li yıllarda DP'nin tek parti yönetimi ile etkisizleştirilen yasama organının daha etkin bir şekilde işlemesi ve hükümetin kararlarının bir üst organ tarafından tartışılarak kusursuz hale getirilmesi hedeflenmiştir. (Özgişi, 2011, ss. 299-300) Senatonun kurulması ile esas hedeflenenin 1950'li yıllarda uygulanan baskıcı ve yanlış politikaların engellenmesi olduğunu söylemek mümkündür. Bu bağlamda 1961 anayasası özgürlükçü olduğu kadar sivil siyasetin üzerinde vesayet aracı olan bir anayasa olarak da görülebilir.

Cumhuriyet Senatosu'nun yapısı incelendiğinde karma bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. Senato seçimlerinde halk tarafından seçilen üyelerin yanı sıra MBK üyelerinin yani asker üyelerin varlığı senatonun yapısındaki vesayetçi özelliklerden biridir. İlaveten cumhurbaşkanı kontenjanından gelen üyeler de senatodaki üçüncü grubu oluşturmaktadır. 1961 ve 1980 yılları arasındaki yirmi yıllık süreçte 1961, 1964, 1966, 1968, 1973, 1975, 1977 ve 1979 yıllarında senato seçimleri yapılmıştır. Bu seçimlerde 1977 yılı hariç Adalet Partisi (AP) senatoda çoğunluğu elde etmiştir. 1977 yılında yapılan seçimlerde ise Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) senatoda çoğunluğa sahip olmuştur. AP ve CHP haricinde Yeni Türkiye Partisi (YTP), Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) (1969 yılından itibaren Milliyetçi Hareket Partisi (MHP)), Türkiye İşçi Partisi (TİP), Cumhuriyetçi Güven Partisi (CGP) (önce Güven Partisi, ardından Milli Güven Partisi ve sonrasında CGP), Milli Selamet Partisi (MSP) ve Demokratik Parti (DP) senatoda temsil edilen partiler olmuştur. (Özgişi, 2011, ss. 300-302, 310) Cumhuriyet Senatosu 12 Eylül 1980 darbesinin ardından sonra kapatılmış ve 1961-1980 yılları arasında devam eden çift meclisli parlamento sistemi sona ermiştir.

Türk siyasal sisteminde yaklaşık yirmi yıl boyunca faaliyet göstermiş olmasına rağmen Cumhuriyet Senatosu hakkında yapılan çalışmaların sayısı oldukça azdır. Mevcut çalışmalar ise senatonun yapısını, üyelerini, anayasal dayanaklarını ve iç siyasete etkilerini analiz etmeye çalışmıştır. Bu çalışmada ise belirtilen dönemde Türk dış politikası tartışmalarının en önemli bileşenlerinden biri olan Türkiye'nin NATO (North Atlantic Treaty Organization – Kuzey Atlantik Paktı Örgütü) ile ilişkilerine senatodaki grupların ve üyelerin bakış açılarının analiz edilmesi amaçlanmaktadır. Bu tarz bir analiz ile Türk dış politikası literatürüne katkı sunulması hedeflenmektedir. Bu çalışmanın ana kaynağı Cumhuriyet Senatosu tutanaklarıdır ve bu belgeler ışığında senatoda yer alan birbirinden farklı ve dönemin siyasal ve sosyal kutuplaşma atmosferi nedeniyle birbirine tepkili grupların Türkiye'nin NATO ile ilişkilerine yönelik tutumları anlaşılmasına çalışılacaktır. Senatodaki grupların ve üyelerin NATO'ya bakış açılarına geçmeden önce Türkiye-NATO ilişkilerinin gelişim sürecinin tarihsel arka planına bakmak yararlı olacaktır.

Türkiye-NATO İlişkileri

Bilindiği üzere NATO Soğuk Savaş'ın erken döneminde Amerika Birleşik Devletleri (ABD) tarafından Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)'nin Batı'ya doğru yayılmasını engellemek amacıyla kurulmuş olan bir güvenlik ittifakı örgütüdür. NATO 1949 yılında ABD, Belçika, Danimarka, Fransa, Hollanda, İngiltere, İzlanda, İtalya, Kanada, Lüksemburg, Norveç ve Portekiz tarafından kurulmuştur. Zaman içinde genişleyen örgüt 2024 yılında İsveç'in katılımıyla birlikte 32 üyeye sahip bir örgüt haline gelmiştir. (NATO Web Sitesi)

Örgüte 1952 yılında Yunanistan ile birlikte üye olan Türkiye'nin Batı ittifakı içinde kendine yer arayışı ise İkinci Dünya Savaşı'nın hemen ardından başlayan Soğuk Savaş ile hız kazanmıştır. Türkiye ile SSCB arasında 1925 yılında imzalanan dostluk anlaşmasının 1945 yılında yenilenmesi karşılığında SSCB'nin Türkiye'den toprak ve üs taleplerine karşı dönemin CHP hükümetinin verdiği en önemli tepki dönemin süper güçlerinden biri olan ABD ile ekonomik ve askeri ilişkileri geliştirmek ve Batı ittifakının bir parçası haline gelmeye çalışmak olmuştur.

SSCB'nin Türkiye'den taleplerine karşı ilk başta tepkisiz kalan ABD ise Türkiye'ye desteğini ilk olarak Washington Büyükelçisi Münir Ertegün'ün cenazesini 1946 yılında Missouri Zırhlısı ile Türkiye'ye göndererek göstermiştir. İlerleyen dönemde Türkiye ABD Başkanı Harry Truman tarafından 1947 yılında açıklanan Truman Doktrini ve ABD Dışişleri Bakanı George Marshall tarafından 1948 yılında açıklanan Marshall Yardım Planı'na dâhil edilmiştir. Türkiye'de görev yapan ABD Büyükelçisi George McGhee'ye göre ABD'nin Türkiye'ye yardım sağlamasının en önemli nedenlerinden biri İngiltere'nin ABD'ye Şubat 1947'de Türkiye ve Yunanistan'a artık yardım sağlayamayacağını bildirmiş olmasıdır. İngiltere'ye göre Türkiye ve Yunanistan SSCB'nin Batı'ya ve güneye, özellikle Ortadoğu'ya, yayılmasının önünde engel teşkil edebilecek Batı yanlısı iki ülkedir. Bu nedenle bu iki ülkenin hem ekonomik hem de askeri olarak desteklenmesi gerekmektedir.

Bunun sonucunda Truman yönetimi bu iki ülkeye destek verme kararı almıştır. (McGhee, 1992, s.30; Harris, 1972, s.25) McGhee'ye göre Türkiye ve Yunanistan'ın ABD tarafından desteklenmesinin diğer bir nedeni de Ortadoğu petrolünün Sovyet yayılmacılığına karşı korunmasının gerekliliğidir. (McGhee, 1992, s.31; Sander, 2016, ss.37-40) Bu bağlamda ABD yönetimi Truman Doktrini kapsamında Yunanistan'a 300 milyon dolar ve Türkiye'ye de 100 milyon dolar askeri yardım sağlamıştır. (Truman Doktrini) ABD'nin Truman Doktrini ile başlayan Türkiye'ye askeri yardımı 1971 yılına kadar 3 milyar doları bulmuştur. (Harris, 1972, ss.31-32)

Aynı dönemde Türkiye Batı ittifakının Uluslararası Para Fonu, Dünya Bankası ve Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilatı gibi kurumlarına üye olmuş ve 1949 yılında kurucu üye sıfatıyla NATO'ya dâhil olmak üzere başvuruda bulunmuştur ancak Türkiye'nin yaptığı başvurular 1952 yılına kadar reddedilmiştir. Türkiye'nin 1950 yılında başlayan Kore Savaşı'na asker göndermesi NATO üyeliği yolunu açmıştır. Türk birliklerinin Kore muharebelerindeki katkıları, Batı dünyasında Türkiye'ye karşı olumlu tepkilerin oluşmasını sağlamıştır. Türkiye'nin NATO ittifakı açısından önemini kavrayan ABD, 15 Mayıs 1951'de Yunanistan ve Türkiye'nin NATO'ya alınması talebeni resmen üye ülkelere teklif etmiştir. NATO Bakanlar Konseyi'nin, 16-20 Eylül 1951 tarihleri arasında Ottawa'da yaptığı toplantının sonunda, özel bir oturumda Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya üye olarak çağırılmalarına oybirliği ile karar verilmiştir. 18 Şubat 1952 tarihinde Türkiye'nin NATO'ya girmesine ilişkin kanunun TBMM'de onaylanması ile üyelik kesinleşmiştir. (Efe, 2019, s.607)

NATO üyeliği sonrasında ABD'nin Türkiye'ye askeri yardım miktarı artmıştır. Bunun karşılığında Türkiye askeri birliklerinin büyük bir bölümünü NATO kontrolüne bırakmış ve Türk ordusu NATO uzmanlarının kontrolünde yeniden düzenlenmiş, eğitilmiş ve Türkiye'nin askeri teçhizatı modernize edilmiştir. (McGhee, 1992, ss.163-165; Harris, 1972, ss.52-53; Hale, 2013, ss.89-90)

NATO üyeliğinin yanı sıra DP hükümeti ile ABD arasında Türkiye'nin NATO üyeliğini de içeren ikili anlaşmalar imzalanmıştır. Bu ikili anlaşmalar NATO silahlarının Türkiye'de konuşlandırılmasını ve NATO personelinin Türkiye'deki faaliyetlerini de içeren geniş çaplı anlaşmalardır. Fakat sayısı tam olarak bilinmeyen bu anlaşmaların büyük çoğunluğu meclis onayından geçmemiş ve görüşmeler Dışişleri Bakanlığı ve Genelkurmay Başkanlığı yetkilileri tarafından bizzat yürütülmüştür. ABD Büyükelçisi George S. Harris'e göre Türkiye NATO üyeliği ve ikili anlaşmalar sonrasında ülkedeki Amerikan varlığı ve personeli üzerindeki denetimini tamamen yitirmiştir. (Harris, 1972, ss.54-55; Sander, 2016, ss.147-159)

Türkiye'nin NATO üyeliği özellikle 1964 yılında yaşanan Kıbrıs Krizi ve 1968 yılında dünyada sol hareketlerin yükselişinin ardından Türkiye'de de solun yükselişi ve buna bağlı olarak artan Amerikan karşıtlığı ile birlikte kamuoyunda en çok tartışılan ve tepki çeken konulardan biri olmuştur. Türkiye'deki NATO personeli ve üsleri özellikle sol grupların hedefinde yer almış ve bu üslerle yönelik bazı eylemler gerçekleşmiştir. (Erhan, 2006, ss.692-695) Buna ek olarak özellikle 1967 ve 1973 Arap-İsrail Savaşları sırasında ve 1974 Kıbrıs Müdahalesi sonrasında ABD'nin Türkiye'ye ambargo uygulaması ile dönemin Türk hükümetleri ABD'nin Türkiye'de bulunan üsleri kullanmasına izin vermemiş ve belirli sürelerle bu üsleri kapatmışlardır. (Fırat ve Kürkçüoğlu, 2006, ss.790, 795; Erhan, 2006, s.707) Diğer bir deyişle

Türkiye'nin NATO ile ilişkileri Türk-Amerikan ilişkilerinin gölgesinde ilerlemiş ve Türk hükümetlerinin ve kamuoyunun ABD'ye karşı tutumları bu ilişkileri derinden etkilemiştir. Türkiye'nin NATO ile ilişkileri Cumhuriyet Senatosu'nda da kapsamlı bir şekilde tartışılmış ve senatoda bulunan her grup konuyu kendi açısından ele almıştır.

Cumhuriyet Senatosu Tartışmalarında NATO (1961-1980)

27 Mayıs darbesi sonrasında Türkiye'de koalisyon hükümetleri dönemi başlamış ve 1980 yılına kadar geçen süreçte AP'nin 1965-1971 yılları arasındaki tek parti hükümetleri dışında ülke kısa ömürlü, istikrarsız ve verimsiz koalisyon hükümetleri tarafından yönetilmiştir.¹ Bu hükümetlerde ana aktörler dönemin en büyük iki partisi olan CHP ve AP olmuştur. Sonuç olarak Cumhuriyet Senatosu'nun seçilen üyelerinin büyük çoğunluğu da bu iki partinin üyeleridir. 27 Mayıs darbesi sonrasında kurulan ilk koalisyon hükümeti CHP'nin o dönemki lideri İsmet İnönü tarafından kurulmuştur. 1961 seçimleri sonrasında kurulan senatonun CHP grubu üyeleri de NATO hakkında görüşlerini detaylı bir şekilde ifade etmişlerdir.

CHP Grubu

1962 yılında yapılan senato bütçe görüşmelerinde CHP grubu adına söz alan Urfa senatörü Esat Mahmut Karakurt'a göre ABD ile SSCB arasında bir savaş meydana geldiğinde bundan ilk etkilenecek ülkelerden biri Türkiye olacaktır. NATO ise Türkiye'nin savunması açısından hayati öneme sahiptir. CHP sözcüsüne göre Türkiye rolü, mevkisi, sınırları, toprakları ve ordusuyla NATO üyeleri içinde NATO'yu en fazla destekleyen ülkedir. Aynı zamanda Türkiye kadar cesareti, imanı ve azmi ile NATO'ya katkı sağlayan başka bir üye yoktur. Ülkesinde NATO füzelerinin yerleştirilmesine ve askeri tesislerin kurulmasına izin veren Türkiye NATO'nun insan hakları, hürriyetleri ve demokrasi ideallerinin gerçek bir savunucusudur. (CSTD, 5.2.1962, ss.159-160)

CHP sözcüsünün ifadeleri değerlendirildiğinde 1960'lı yılların başında CHP'nin Türkiye'nin NATO üyeliği ve NATO'nun Türkiye'deki varlığı ile ilgili bir sorunu olmadığı görülmektedir. Türkiye'nin NATO'ya üye olduğu 1952 yılında bu kararı mecliste hararetle destekleyen ana muhalefet partisi olan CHP açısından bu durumun bir sürpriz teşkil etmediği belirtilebilir. Fakat bir askeri savunma örgütü olan NATO'yu insan hak ve özgürlükleri ile demokrasi ideallerinin koruyucusu olarak görmek de NATO'nun Türkiye'de ne kadar yanlış bir şekilde algılandığını göstermesi bakımından önemlidir.

1964 yılında yapılan bütçe görüşmelerinde CHP grubu adına açıklamalarda bulunan Hıfzı Oğuz Bekata da NATO üyeliğini güçlü bir şekilde destekleyerek aynı yıl patlak veren Kıbrıs Krizi'nde NATO'nun önemli bir rolü olduğunu altını çizmiştir. Bekata'ya göre Kıbrıs Sorunu artık Türkiye'nin sorunu olmaktan çıkmış ve NATO'nun sorunu haline gelmiştir ve Türk tezlerinin hayata geçmesinde NATO önemli bir rol oynayacaktır. (CSTD, 4.2.1964, ss.394-395) Şubat ayında yapılan görüşmelere sırasında henüz Johnson Mektubu krizi yaşanmamıştır ve CHP sözcüsünün NATO'ya atfettiği rolün iyimser bir beklenti olduğu söylenebilir çünkü bilindiği üzere Johnson Mektubu'nda NATO'nun Türkiye'ye verdiği silahların Kıbrıs'a bir müdahale sırasında kullanılmayacağı belirtilmiştir. Diğer bir deyişle Kıbrıs Krizi'nin çözümünü NATO'dan bekleyen CHP sözcüsü aşırı bir iyimserlik içindedir.

AP'nin tek parti olarak iktidara gelmesinden sonra 1966 yılında yapılan bütçe görüşmelerinde CHP grubu adına konuşan Esat Mahmut Karakurt'un konuşmasında ise Johnson Mektubu'nun Türkiye ve CHP koalisyon hükümeti üzerindeki etkileri görülmektedir. CHP sözcüsü NATO üyeliği ile birlikte Türkiye'nin NATO adına pek çok fedakârlık yaptığını ancak Johnson Mektubu ile birlikte bu fedakârlıkların ABD yönetimi tarafından anlaşılmadığının görüldüğünü ifade etmiştir. ABD Başkanı Johnson ile Başbakan İnönü arasındaki mektup teatisine de değinen ve mektuplardan geniş biçimde bahseden Karakurt konuşmasının sonunda Johnson Mektubu sonrasında Türkiye'nin NATO içindeki yerinin teyit edilmesi gerektiğini ve eğer mektubun içerdiği mesajlar doğru ise NATO ittifakının temellerinin sarsılmış olacağını ifade etmiştir. (CSTD, 7.2.1966, ss.152-153, 156-157.)

Bir yıl sonra yapılan bütçe görüşmelerinde CHP grubu adına konuşan Nüvit Yetkin ise Kıbrıs ve Johnson mektubu krizleri sonrasında Türkiye'nin SSCB ile ilişkileri geliştirme çabalarına değinmiş ve bu çabaların haklı ve doğru olduğunu ifade etmiştir. NATO üyesi olmanın Türkiye'nin istemediği ihtilafların bir parçası haline gelmesi demek olmadığını ifade

¹Bu dönemde kurulan hükümetler: CHP-AP Koalisyonu (20 Kasım 1961 – 25 Haziran 1962), CHP-YTP Koalisyonu (25 Haziran 1962 – 25 Aralık 1963), CHP Azınlık Hükümeti (25 Aralık 1963 – 20 Şubat 1965), AP-CKMP-YTP Koalisyonu (20 Şubat 1965-27 Ekim 1965), I. AP Hükümeti (27 Ekim 1965 – 3 Kasım 1969), II. AP Hükümeti (3 Kasım 1969 – 6 Mart 1970), III. AP Hükümeti (6 Mart 1970 – 26 Mart 1971), I. Nihat Erim Hükümeti (26 Mart 1971 – 11 Aralık 1971), II. Nihat Erim Hükümeti (11 Aralık 1971-22 Mayıs 1972), AP-CHP-MGP Koalisyonu (22 Mayıs 1972-15 Nisan 1973), AP-CGP-MGP Koalisyonu (15 Nisan 1973-26 Ocak 1974), CHP-MSP Koalisyonu (26 Ocak 1974-17 Kasım 1974), Sadi İrmak Hükümeti (17 Kasım 1974-31 Mart 1975), AP-CGP-MSP-MHP Koalisyonu (31 Mart 1975-21 Haziran 1977), CHP Azınlık Hükümeti (B. Ecevit) (21 Haziran 1977-21 Temmuz 1977), AP-MSP-MHP Koalisyonu (21 Temmuz 1977-5 Ocak 1978), CHP-CGP-DP Koalisyonu (5 Ocak 1978 – 12 Kasım 1979), AP Azınlık Hükümeti (12 Kasım 1979 – 12 Eylül 1980) Oran, 2006, ss. 655-656.

eden Yetkin CHP döneminde başlayan ve AP döneminde özellikle ekonomi alanında SSCB ile ilişkilerin yumuşamasına yönelik çabaları da desteklediklerini ifade etmiş ve kapitalist ve komünist bloklar arasındaki yumuşamanın dünya barışına da katkı sunacağını vurgulamıştır. (CSTD, 1.2.1967, 348-349.) CHP sözcüsünün konuşmasının oldukça pragmatik bir içeriğe sahip olduğu görülmektedir. Kıbrıs ve Johnson Mektubu krizlerine kadar ABD ve NATO merkezli dış politikayı hiç sorgulamayan CHP'nin bu krizlerden sonra SSCB ile ilişkileri geliştirme çabaları içine girmesi ve bu politikayı sahiplenmesi ve AP iktidarı döneminde de desteklemesi değişen koşullara hızlı bir şekilde adapte olduğunu göstermektedir.

1968 yılında yine CHP grubu adına söz alan Yetkin bir önceki konuşmasında olduğu gibi SSCB ile ilişkilerin geliştirilmesinin ne kadar isabetli olduğunu belirttiikten sonra Türkiye'nin SSCB ile ilişkileri geliştirirken NATO'da kalması gerektiğini ifade etmiş ve NATO aleyhine özellikle sol kesimde gittikçe artan propagandayı zararlı bulduğunu ifade etmiştir. Yetkin'e göre Türkiye'nin NATO bağlamında yapması gereken en önemli işler üsleri milli kontrol altına almak, ikili anlaşmalarla verilmiş olan imtiyazları Türkiye'nin çıkarlarına uygun olarak değiştirmek fakat aynı zamanda ABD ve NATO'ya karşı bir politika izlememektir. Bunun için de Türkiye şahsiyetli ve cesaretli bir politikayı azimle yürütmelidir. (CSTD, 1.2.1967, ss.348-349)

CHP sözcüsünün konuşması oldukça pragmatik hedefler koymakla birlikte bu hedeflere nasıl ulaşılabileceği konusunda somut bir öneri veya yol haritası sunmamaktadır. "Soğuk Savaş şartlarında hem NATO'da kalıp ABD ile ilişkileri sıkı tutmak hem de SSCB ile ilişkileri geliştirmek nasıl olabilir?" sorusunun cevabını bulmak zordur. 1962 Küba Füze Krizi ile başlayıp 1979 yılında SSCB'nin Afganistan'ı işgaline kadar süren yumuşama döneminde süper güçler arasındaki ilişkilerin dahi gelişmeye başladığı doğrudur ancak Türkiye'nin yer aldığı coğrafyada NATO ülkede neredeyse bağımsız hareket ederken bu gelişmenin nasıl sağlanacağı tam bir bilinmezdir. İlerleyen dönemde Türkiye bir dengeleme politikası içine girmiş ancak SSCB ile yaşanan her gelişmenin ardından ABD ile bir kriz yaşanmıştır.

1969 yılında CHP grubu adına konuşan Hıfzı Oğuz Bekata da benzer tezleri yinelemiş ancak somut bir yol haritası ortaya koymamıştır. (CSTD, 1.2.1967, ss.348-349) 1970 yılında CHP grubu adına yine Bekata söz almış ve sözlerinin NATO ile ilgili kısmında ikili anlaşmaların Türkiye'nin çıkarları doğrultusunda yeniden gözden geçirilmesini vurgulamış olmakla birlikte bunun nasıl yapılacağı konusunda bir çözüm önerisi ortaya koymamıştır. (CSTD, 3.2.1970, s.252) Sonraki yıllarda CHP grubu adına konuşan sözcüler Türkiye'nin NATO'ya bağlılığını vurguladıktan sonra temel sorunun ikili anlaşmalar olduğunu ifade etmişler ve bu sorunun Türkiye'nin çıkarlarına uygun bir şekilde çözülmesi gerektiğini belirtmişlerdir. (CSTD, 3.2.1971, s.348; 8.2.1972, s.127; 9.5.1974, s.306) Fakat CHP sözcülerinin bu çözümün nasıl hayata geçirileceğine dair somut önerileri bulunmamaktadır. Sorulması gereken en önemli soru şudur: "Bir yandan ABD ile sorunlar yaşarken bir yandan NATO'da kalarak ikili anlaşmalar Türkiye lehine nasıl çözülecektir?" Çok bilinmeyenli denklemi andıran bu söylemin pratikte bir karşılığı olmadığı ilerleyen dönemde de görülmüştür.

1974 yılında Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesi sonrasında ABD'nin Türkiye'ye ambargo uygulamaya başlaması ve Yunanistan'ın NATO'nun askeri kanadından çekilmiş olmasına rağmen ABD'den destek almaya devam etmesi sonrasında ise CHP sözcülerinin söylemlerinde önemli bir değişiklik görülmektedir. 1975 yılı bütçe görüşmelerinde CHP grubu adına konuşan Hıfzı Oğuz Bekata Türkiye'nin bu durumdan ders çıkarması gerektiğini çünkü Türkiye'nin en büyük ve en güçlü müttefiki olan ABD'nin bile bir gün Türkiye'yi yalnız bırakabileceğinin görüldüğünü belirtmiştir. Bunun sonucunda Türkiye'nin NATO içindeki konumunu gözden geçirmesi ve milli karakterini dünyaya göstererek ABD'ye, Yunanistan'a ve Kıbrıs Rumlarına taviz vermemesi gerektiğini belirtmiştir. (CSTD, 8.2.1975, ss.353-354)

Aynı görüşmelerde söz alan CHP Erzincan Senatörü Niyazi Ünsal ise NATO ve ABD'ye yönelik eleştirilerinin dozunu artırarak NATO'nun bir ortak savunma sistemi değil bazı ülkeler için düşünülmüş bir sömürü sistemi olduğunu savunmuştur. Kendinden önce konuşma yapan senatörleri de "emperyalist ağzı kullanmakla" suçlayan Ünsal Türkiye'de bir "ABD fobisi" olduğunu iddia ederek Türk milletinin buna bir son vereceği vurgusuyla konu hakkındaki görüşlerini tamamlamıştır. (CSTD, 8.2.1975, ss.375-376)

Bir sonraki yıl yapılan bütçe görüşmelerinde CHP grubu adına söz alan Salih Tanyeri de ambargo kararını eleştirerek Türkiye'nin kendisine yeni ve ulusal bir güvenlik konsepti oluşturması gerektiğini ifade etmiştir. Türkiye'nin çok taraflı politika arayışlarının da CHP'nin temel savunularından biri olduğunu vurgulayan Tanyeri ambargo kararının bu görüşleri teyit ettiğini belirtmiştir. CHP sözcüsü aynı konuşmasında sözlerinin NATO'dan çıkılması gerektiği şeklinde yorumlanmaması gerektiğini de özellikle vurgulamıştır. (CSTD, 9.2.1976, ss.379-380) Çok bilinmeyenli denklem metaforuna dönülürse bunun nasıl yapılabileceği hususunda ise bir görüş yer almamaktadır. İlerleyen dönemde Amerikan karşıtlığının da artmasıyla CHP sözcüsü Uğur Alacakaptan Türkiye'nin toprak bütünlüğünün korunması konusunda NATO'dan fazla bir şey beklememesi gerektiğini belirterek Türkiye'nin kendine ait bir savunma stratejisi geliştirmesi gerektiğinin altını çizmiştir. (CSTD, 6.2.1977, ss.572-573)

Alacakaptan 1979 yılı bütçe görüşmeleri sırasında yaptığı konuşmada ise Türkiye'nin tercihini Batı ittifakından yana

yaptığını ve NATO'dan çıkma gibi bir düşünce içinde olmadığını ancak NATO üyeliğinin de onun her dediğini yapmak ve bölgedeki uç beyi olmak anlamına gelmediğini belirtmiştir. (CSTD, 7.2.1979, ss.590-591) CHP sözcüsünün konuşması yine aynı anda farklı pek çok şeyin nasıl yapılacağı konusunda bir çözüm önerisi içermemektedir. Benzer bir konuşma yine CHP sözcüsü Neşet Akmandor tarafından 1980 yılı bütçe görüşmeleri sırasında yapılmış ve CHP sözcüsü ironik bir biçimde "NATO içinde bağımlı duruma girmek, Amerika'yı sadık bir destekleyici olarak izlemek şeklinde evvelce izlenen politikaların artık geçerliliği kalmadığını" belirtmiştir. Bunun yerine Türkiye'nin NATO içerisinde kendi çıkarları doğrultusunda bir politika izlemesinin de NATO'yla çelişkili olmadığı gibi Türkiye'nin hakkı olduğunu vurgulamıştır. (CSTD, 10.2.1980, s.241) Bu konuşmada esas üzerinde durulması gereken husus CHP sözcüsünün Türkiye'nin Soğuk Savaş'ın başından beri izlediği ABD ve NATO merkezli veya bağımlısı politikayı teyit etmiş olmasıdır. Bu politikanın Soğuk Savaş şartlarında değiştirilebileceği düşüncesi ise partide var olan iyimserlik havasının bir yansıması olarak kabul edilebilir.

Özet olarak, Cumhuriyet Senatosu'nda yer alan CHP sözcüleri NATO üyeliğine esaslı bir eleştiri ve yaşanan sorunlara esaslı bir çözüm önerisi sunmamakla birlikte özellikle ikili anlaşmalar ve Türkiye'nin NATO'ya bağımlılığı konusunda duydukları rahatsızlığı konuşmalarında ifade etmişlerdir. Cumhuriyeti kuran ve NATO üyeliğini destekleyen bir partinin zaman içinde değişen koşullara hızlı bir şekilde adapte olduğu da söylenebilir.

AP Grubu

AP 1961 seçimleri sonrasında CHP ile kurulan I. İnönü koalisyon hükümetinde yer almış ancak partiler arası anlaşmazlıklardan dolayı koalisyon hükümeti bozulunca 1965 seçimlerine kadar herhangi bir koalisyon hükümetine dâhil olmamıştır. 1964 yılında hayatını kaybeden kurucu lideri Rağıp Gümüşpala'nın ardından partinin lideri seçilen ve partisini DP'nin devamı olarak nitelendiren Süleyman Demirel 1965 seçimlerinde partiyi tek başına iktidara taşımış ve 12 Mart 1971'de ordunun komuta kademesi tarafından verilen muhtıra ile başbakanlıktan istifa edinceye kadar ülkeyi başbakan olarak yönetmiştir.

Cumhuriyet Senatosu'nda ise 1977 seçimleri hariç AP'nin çoğunluğu görülmektedir. Bu bağlamda AP grubunun NATO'ya bakışı bütçe görüşmelerinde detaylı bir biçimde grup sözcüleri aracılığıyla paylaşılmıştır. 1962 yılında yapılan görüşmelerde AP grubu adına söz alan Fethi Tevetoğlu dünya siyasetindeki kapitalist-komünist blok ayrışmasına vurgu yaparak komünizmi eleştirmiştir. Tevetoğlu'na göre NATO dünya barışının ve özgürlüğünün en büyük garantisidir. Türkiye de bu ittifakın maddi ve manevi en önemli dayanaklarından biridir. Türkiye'nin Batı dünyası ile ilişkilerinin geliştirilmesi ve ordunun modernizasyonu NATO üyeliğinin en önemli sonuçlarıdır. Bu bağlamda Türkiye diğer ülkelerle ve bölgedeki komşularıyla da ilişkilerini NATO çerçevesinde değerlendirip sürdürmelidir. (CSTD, 5.2.1962, ss.156-157) 1963 yılındaki bütçe görüşmelerinde de benzer bir konuşma yapan Tevetoğlu NATO'yu Türkiye'nin yalnızca güvenlik ve askeri politikalarının değil ekonomik kalkınmasının da önemli bir aracı olarak nitelendirmiştir. NATO üyesi az gelişmiş üç ülkeden birinin Türkiye olduğunu ifade eden AP sözcüsü Türkiye'nin ekonomik kalkınmasının NATO ve bununla uyumlu bir Ortak Pazar politikası sayesinde gerçekleşeceğini ifade etmiştir. (CSTD, 2.2.1963, ss.57-58) Askeri güvenlik örgütü olan NATO'dan Türkiye'nin ekonomik çıkarlarının gelişiminin ve Ortak Pazar'a üyeliğinin gerçekleşmesi konularında önemli bir rol oynamasını beklemek AP'nin NATO'ya atfettiği rolün dönemin gerçeklerinden uzak fakat aynı zamanda ABD ve NATO merkezli dış politikanın ve AP'nin komünizm karşıtlığının yansıması olduğu söylenebilir.

Benzer bir biçimde 1964 yılında yapılan görüşmelerde yine partisi adına Türkiye-NATO ilişkilerini değerlendiren Tevetoğlu, Küba Krizi sırasında ABD'nin gösterdiği kahramanlığın ABD'deki Johnson yönetimi ve NATO tarafından tekrarlanmasını beklediklerini belirterek NATO'nun Kıbrıs Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Makaryos'a da haddini bildireceğine inandıklarını ifade etmiş ve konuşması mecliste alkışlarla karşılanmıştır. AP sözcüsünün NATO'dan beklentileri üye ülkelerle yalnızca askeri değil siyaset, ekonomi, ticaret, sanayi, turizm ve kültür sahalarında da ilişkilerin geliştirilmesi yönündedir. (CSTD, 4.2.1964, ss.388-390) Daha önce de belirtildiği üzere AP sözcüsünün NATO'dan beklentileri pratik siyasetin gerekliliklerinden oldukça uzaktır. Bir yıl sonra yapılan görüşmelerde AP adına söz alan Celal Tevfik Karasapan da benzer görüşler öne sürmüştü ve NATO ittifakı için en temel sorunun Kıbrıs Meselesi olduğunu vurgulamıştır. (CSTD, 1.2.1965, s.977)

Aynı görüşmelerde bireysel söz hakkını kullanan AP Samsun Senatörü Fethi Tevetoğlu Türkiye'de tarafsızlık ve NATO'dan ayrılma konularında yapılan tartışmaları sert bir şekilde eleştirerek tarafsızlığın komünist bloka katılmak olduğunu, aynı zamanda Türkiye ile ilişkilerini geliştirmeye çalışan SSCB'nin Kıbrıs'taki Rumlara silah yardımı yaptığını ifade etmiştir. Tevetoğlu'na göre bu nedenlerle Türkiye'nin kendisine çok pahalıya mal olan NATO üyeliğinden (Kore Savaşı'na asker gönderilmesini kast etmektedir) ayrılması düşünülemez. (CSTD, 1.2.1965, s.1005)

AP'nin iktidarda olduğu 1967 yılı bütçe görüşmelerinde Türkiye-NATO ilişkileri ve ikili anlaşmalar üzerine uzun bir konuşma yapan AP sözcüsü Tevetoğlu bu konularda yapılan eleştiri ve olumsuz propagandanın maksatlı olduğunu öne sürmüştür. Tevetoğlu dünya hâkimiyeti kurma amacını taşıyan komünizmin büyük bir tehdit olduğunu ve bu

tehdide karşı en büyük güvencenin NATO olduğunu vurgulamıştır. NATO'nun ve Türkiye'nin NATO üyeliğinin tarihine de değindiği konuşmasında AP sözcüsü NATO üslerinin Türkiye'nin kontrolünde olduğunu ve Türkiye'nin topraklarının kimseye satılmadığını belirtmiştir. İkili anlaşmalar konusuna da değinen Tevetoğlu Türkiye ile ABD arasında 55 anlaşma imzalandığını ve AP hükümetinin bu anlaşmaları tek bir çatı altında toplama gayreti içinde olduğunu belirterek bu durumun AP aleyhine kullanılmasını da sert bir dille eleştirmiştir. Türkiye'nin NATO'dan ayrılamayacağını da savunan Tevetoğlu aksi takdirde Türkiye'nin kendisine yönelik tehditlere karşı savunmasız kalacağını ve Türkiye'nin askeri harcamalarının iki katına çıkacağını belirtmiştir. (CSTD, 1.2.1967, ss.367-370) Bir yıl sonraki görüşmelerde AP grubu adına konuşan Cemal Tarlan da benzer konulara değinerek Türkiye'nin NATO'dan çıkmasının mümkün olmadığını vurgulamıştır. (CSTD, 8.2.1968, ss.1005-1007)

1969 yılında yapılan görüşmelerde söz alan AP Elazığ Senatörü Celal Ertuğ ise konuşmasını NATO'nun Türkiye'ye faydadan çok zarar verdiğini ve Türkiye'nin NATO'dan çıkmayı da düşünebileceğini savunan MBK Senatörü Ahmet Yıldız'ın konuşmasının eleştirisine ayırmıştır. Ertuğ Yıldız'a içinde bulunduğu MBK'nın NATO ve CENTO'ya bağlılığını ilan ettiğini hatırlatarak Türkiye'nin NATO üyeliği sonucunda bağımsızlığını kaybetmediğini ileri sürmüştür. NATO üyeliğinin Türkiye'yi Batı ittifakına sıkı bir şekilde bağladığını ifade eden Ertuğ NATO ile olan anlaşmalarda mevcut olan sorunların çözümlenmesini desteklediklerini ancak NATO'dan ayrılmanın kesinlikle karşısında olduklarını ifade etmiştir. (CSTD, 1.2.1969, ss.28-29)

1971 yılında yapılan bütçe görüşmelerinde AP grubu adına söz alan Sabahattin Orhon da NATO'nun Türkiye'nin güvenliğine büyük katkısı olduğunu ve caydırıcılık vasfı ile Türkiye'yi emniyet altına aldığını belirtmiştir. Konuşmasının devamında NATO'nun yalnızca bir savunma örgütü olmadığını öne süren AP sözcüsü diğer konularda da NATO ittifakının Türkiye'ye büyük faydaları olduğunu ve aynı zamanda SSCB gibi ülkelerle ilişkilerin geliştirilmesi konusunda da bir engel teşkil etmediğini belirtmiştir. NATO ittifakı içinde olmasına rağmen AP'nin iktidara geldiği 1965 yılından itibaren SSCB ile ilişkilerin geliştirilmesinin de hükümetin büyük bir başarısı olduğunu savunmuştur. (CSTD, 3.2.1971, s.364)

Aynı görüşmelerde söz alan AP İstanbul Senatörü Rifat Öztürkçine de MBK Senatörü Ahmet Yıldız'ın NATO'yu eleştiren konuşmasına vurgu yaparak 27 Mayıs sabahı NATO'ya bağlı olduğunu ilan eden MBK'daki bu değişimin nedenini anlayamadığını ifade etmiştir. (CSTD, 3.2.1971, ss.374-375) Burada vurgulanması gereken husus AP senatörlerinin MBK grubu sözcüsünün konuşmalarını haklı olarak sorgulamalarıdır. Çalışmanın MBK Grubu başlığı altında ele alınacağı üzere NATO'ya en sert tepki 27 Mayıs 1960 sabahı NATO'ya bağlılığını ilan eden MBK'nın senatörlerinden Ahmet Yıldız'dan gelmiştir. Bu durum vurgulanması gereken bir husustur.

1972 yılı bütçe görüşmelerinden AP grubu adına söz alan Erdoğan Adalı da NATO ile ilgili tartışmaları ve NATO karşıtı görüşleri eleştirerek NATO'nun hangi şartlarda kurulduğunun unutulduğunu, bu yüzden NATO'yu değerlendirirken geçmişin de hesaba katılması gerektiğini vurgulamıştır. NATO üyeliğinin başta SSCB olmak üzere komünist blokta yer alan ülkelerle ilişkilerin geliştirilmesinin önünde bir engel teşkil etmediğini savunan AP sözcüsü ilerleyen dönemde Türkiye'nin kendi çıkarlarını da gözeterek dünyadaki yumuşama ortamına katkı sunması gerektiğini belirtmiştir. (CSTD, 8.2.1972, ss.130-131) Bir yıl sonraki görüşmelerde yine partisi adına söz alan Adalı dünyadaki yumuşama ortamında NATO'nun caydırıcılığının ve üye ülkeler arasındaki dayanışmanın büyük etkisi olduğunu ve her şeye rağmen NATO ittifakının önemini koruduğunu ifade etmiştir. NATO'nun eskidiği veya önemini kaybettiği yönündeki iddiaları da reddeden AP sözcüsü Türkiye'nin NATO ittifakı içinde olmasının milli çıkarlarına uygun, haysiyetli ve esnek bir politika sürdürmesine engel olmadığını ileri sürmüştür. (CSTD, 6.2.1973, s.195)

İlerleyen dönemde AP sözcüleri senatoda yaptıkları konuşmalarda NATO'ya değinmemişlerdir. NATO'nun AP'nin senato gündemine yeniden gelmesi 1978 yılında AP grubu adına söz alan Hayrettin Erkmen'in konuşması vesilesiyle olmuştur. Bu dönemde iktidarda olan Ecevit hükümetini eleştiren Erkmen hükümetin açık ve tutarlı bir dış politikaya sahip olmadığını belirterek hükümet programında NATO'dan söz edilmemesini eleştirmiştir. Erkmen'e göre hükümet NATO'ya yönelik açık bir politika benimsemeli ve NATO'dan ayrılmayı düşünüp düşünmediğini ifade etmelidir. (CSTD, 12.2.1978, s.303)

12 Eylül darbesinden önce yapılan son bütçe görüşmelerinde AP adına söz alan Oral Karaosmanoğlu Türkiye'nin NATO içerisinde önemli bir rolü olduğunu ve NATO'nun öneminin SSCB'nin Afganistan'ı işgali sonrasında daha da iyi anlaşıldığını belirtmiştir. Türkiye'nin önemli sorunlarının çözümünde NATO yetkili organlarının "anlayış, samimiyet ve işbirliği çabası" gösterdiğini öne süren AP sözcüsü ABD'nin Türkiye'ye uyguladığı ambargoya da üstü kapalı bir biçimde değinmiştir. Ambargonun kimseye bir faydasının olmayacağını, NATO'yu yıpratacağını ve Sovyet tehdidini artıracığını ve dolayısıyla ittifaklara aykırı olduğunu ifade etmiştir. (CSTD, 10.2.1980, s.231)

Özetlemek gerekirse, senatoda yer alan AP üyelerinin NATO'ya bakışları Sovyet ve komünizm karşıtı dünya görüşlerinin bir yansımasıdır. NATO'ya üye olduktan sonra Türkiye'nin bağımsızlığından herhangi bir şey kaybetmediğini öne sürmeleri bu bakış açısının bir ürünüdür. Aynı zamanda Türkiye'nin güvenliğinin haricindeki sorunların çözüm

vasıtası olarak NATO'yu görmeleri de NATO'ya karşı takındıkları sadık fakat gerçeklerden uzak tavrın bir göstergesidir. NATO karşıtlığı ile ilgili görüşlerin ardında farklı gelişmeler aramaları da bu tutumun bir yansımasıdır. Diğer bir deyişle, AP senatörleri NATO'yu desteklemesine rağmen özellikle ikili anlaşmalar ve ambargo konusunda sert eleştiriler getiren CHP'li senatörler kadar bile eleştirel bir tutum içinde olmamışlar ve konuşmalarında NATO'ya körü körüne bağlılık göstermişlerdir. Ancak mecliste NATO'yu destekleyen tek sağ parti AP değildir ve diğer partiler de bu konuda açıklamalarda bulunmuşlardır.

GP/MGP Grubu

GP, CHP'nin 1965 seçimlerinden önce ortaya attığı ve özellikle Ecevit genel başkanlığa seçildikten sonra partinin politikası haline gelen Ortanın Solu söyleminin ardından partiden ayrılan Turan Feyzioğlu liderliğindeki hareket tarafından kurulmuştur. Sonrasında MGP ve CGP adlarıyla siyasi hayatına devam eden parti 1970'li yılların ikinci yarısında kurulan MC hükümetlerinde de yer almıştır. Parti sağ siyasal eğilime yönelmiş ve bu bağlamda söylemler ve politikalar üretmiştir. Cumhuriyet Senatosu tartışmalarında da partinin bu eğilimi göze çarpmaktadır.

1968 yılında yapılan bütçe görüşmelerinde GP adına söz alan Muammer Obuz NATO anlaşmasının değişen ve gelişen dünya şartlarına uydurulması konusunda AP hükümetinin çabalarını desteklemekle birlikte bu şartların ne olduğunun tam olarak bilinmediğini ifade etmiştir. Konuşmasının devamında Türkiye'nin tarafsız bir politika sürdürmesini veya NATO'dan ayrılmasını savunanları da eleştiren Obuz NATO'nun hangi şartlarda kurulmuş olduğunun hatırlanması gerektiğini ifade etmekte ve Türkiye'nin NATO üyeliğinin tarihsel gelişimine atıfta bulunmaktadır. Yeni dönemde Türkiye'nin NATO'daki yerinin ve öneminin açıkça vurgulanması gerektiğini belirten GP sözcüsü NATO'ya karşı olmanın ise olağanüstü bir kötümserliği ifade ettiğini öne sürmektedir. Türkiye'nin NATO'dan çıkması gerektiğini komünistlikle ve komünist yarıdakçılığ ile suçlayan GP sözcüsü NATO'nun Kıbrıs konusundaki Türkiye karşıtı politikasını ise eleştirmekte ve Türkiye'nin NATO ile Kıbrıs arasında bir tercih yapması gerektiğinde kuşkusuz Kıbrıs'ı tercih edeceğini öne sürmektedir. (CSTD, 8.2.1968, ss.995-998) Bir yıl sonra yapılan bütçe görüşmelerinde GP adına söz alan Fehmi Alpaslan da benzer konulara değindiği ve NATO karşıtlarına benzer eleştiriler yönelttiği konuşmasını ise ikili anlaşmaların Türkiye'nin yararına gözden geçirilmesini ve AP hükümetinin bu anlaşmaları bir an önce meclise getirmesini teklif ederek sözlerini sonlandırmıştır. (CSTD, 1.2.1969, s.24)

1970 yılında yapılan bütçe görüşmelerinde yine partisi adına söz alan Alpaslan Türkiye-NATO ilişkileri üzerine uzun bir konuşma yapmış ve Türk dış politikasında en temel etkenin ideolojik uzaklık veya yakınlık değil milli çıkarlar olduğunu öne sürmüştür. Bu nedenle de Türkiye'nin temel çıkarının NATO'ya üyelik olduğunu ve partisinin bu konuda hükümeti desteklediğini belirten GP sözcüsü Türkiye'nin NATO'dan çekilmesini desteklemediğini ifade etmiştir. Süper güçler arasındaki yumuşamanın NATO ve NATO'nun askeri gücü sayesinde meydana geldiğini savunan Alpaslan yumuşamanın NATO'nun gerekliliğini ve önemini azaltmadığını belirtmiştir. Bu nedenle de Türkiye'nin milli çıkarlarının NATO ittifakının bir parçası olmasını gerektirdiğini belirtmiştir. (CSTD, 3.2.1970, ss.256-257) 1971 yılında yapılan görüşmelerde partisi adına söz alan Salih Tanyeri de benzer görüşleri tekrarlamıştır. (CSTD, 3.2.1971, s.354)

1972 yılında yapılan görüşmelerde MGP adına söz alan Sami Turan NATO'nun Batı Avrupa'da büyük bir istikrar sağladığını ve bu sayede Avrupa'nın tarihinin en yüksek refah seviyesine ulaştığını öne sürmüştür. SSCB'nin kuvvet dengesini kendi lehine değiştirememesinin de NATO sayesinde olduğunu söyleyen MGP sözcüsü Ortadoğu ve Akdeniz havzasında ise SSCB'nin NATO'yu zayıflatmaya çalıştığını iddia etmiştir. Yumuşama döneminin de NATO'nun önemini azaldığını göstermediğini ifade eden Turan tehlikenin devam ettiğini ve Türkiye'nin ne olursa olsun NATO'ya bağlı kalması gerektiğini vurgulamıştır. NATO üyeliğinin bazı tehlikeleri ve sorunları da beraberinde getirdiğini belirten MGP sözcüsü üyelikten ayrılmanın ise daha büyük tehlikeler ve sorunlar doğuracağını belirterek Türkiye'nin NATO içerisinde kalmasının ülkenin çıkarlarına uygun olduğunu ifade etmiştir. Öte yandan SSCB ile karşılıklı hak eşitliği ve ülkelerin içi işlerine karışmama temelinde ilişkilerin geliştirilmesini desteklediklerini belirtmiştir. (CSTD, 8.2.1972, s.121) Bir yıl sonra yapılan bütçe görüşmelerinde yine partisi adına söz alan Turan benzer görüşlerini yinelemiştir. (CSTD, 6.2.1973, s.183)

Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesini izleyen dönemde yapılan görüşmelerde bu kez MGP Kayseri Senatörü sıfatıyla söz alan Turan Kıbrıs'taki gelişmeleri ve ABD'nin Türkiye'ye yönelik ambargo kararını NATO ilişkileri çerçevesinde ele almıştır. Turan'a göre ABD Kongresi'nin aldığı karar sorumsuzca bir karardır ve her şeye rağmen Türkiye Kıbrıs'taki Türklerin haklarını ve güvenliklerini korumaya devam edecektir. Amerikan Kongresi'nin aldığı karar yalnızca Türkiye'yi değil tüm NATO üyesi ülkeleri ilgilendirdiğinden konu NATO Konseyi tarafından ele alınmalı ve ABD'nin bu kararından NATO üzerine düşen dersleri çıkarmalıdır. (CSTD, 8.2.1975, s.372)

Özetlemek gerekirse GP/MGP Türkiye'nin NATO ile ilişkilerine AP ile benzer bir bakış açısıyla ele almakta ve partinin görüşü SSCB ve komünizm karşıtlığını net bir şekilde yansıtmaktadır. İkili anlaşmalara ve Türkiye'ye etkilerine örtülü bir şekilde değinen parti sözcüleri Türkiye'nin milli çıkarlarını NATO üyeliğinde görmeye devam etmektedirler. Bu tarz bir yaklaşım yalnızca AP ve GP/MGP'ye özgü olmamakla birlikte senatodaki diğer sağ partilerde de görülmektedir.

Diğer Sağ Gruplar: YTP, CKMP/MHP, MSP

Senato tutanaklarında görüşleri yer alan diğer sağ parti sözcüleri YTP, CKMP/MHP ve MSP üyeleridir. Bu konuda uzun açıklamaları görülmemekle birlikte elde edilen veriler diğer sağ partilerin de Türkiye-NATO ilişkileri konusunda benzer tutum ve görüşlere sahip olduklarını göstermektedir.

Ekrem Alican'ın YTP'si 1960'lı yılların ilk yarısında Türk siyasetinde kendine yer bulmuş ve İnönü koalisyon hükümetlerinde yer almış bir partidir. 1963 yılında senatoda yapılan bütçe görüşmelerinde partisi adına söz alan Sabahattin Adalı Türkiye'nin komünist emperyalizmin istilacı politikalarına karşı Batılı devletlerin BM şartı ışığında bir araya geldikleri NATO ve CENTO'nun önemine vurgu yapmıştır. Türk hükümetlerinin NATO'da rasyonel ve samimi politikalar yürüttüğünden övgüyle bahseden YTP sözcüsü Küba Krizi'nin NATO sayesinde çözüldüğünü ve Türkiye'ye NATO'da hak ettiği yerin her zaman verildiğini öne sürmüştür. Türk ordusunun modernize edilmesinin yanı sıra NATO'nun Türkiye'ye bilimsel ve teknik destek de sağladığını belirten Adalı'nın sözleri YTP'nin Türkiye'nin NATO üyeliğine verdiği desteğin bir yansımasıdır. (CSTD, 2.2.1963, s.68)

Osman Bölükbaşı'nın liderliğini yaptığı ve 1960'lı yılların ikinci yarısında parti başkanlığına seçilen Alpaslan Türkeş tarafından MHP'ye dönüştürülen CKMP'nin grup sözcüsü Celal Tevfik Karasapan 1962 yılında yapılan bütçe görüşmelerinde Türkiye'nin bulunduğu coğrafya ve tarihsel geçmişi bakımından NATO ittifakı içerisinde yer almasının bir zorunluluk olduğunu ifade etmiştir. (CSTD, 5.2.1962, s.148)

12 Mart muhtırasının ardından kapatılan Milli Nizam Partisi (MNP) yerine Necmettin Erbakan tarafından kurulan MSP de Türkiye-NATO ilişkileri konusunda fazla açıklama yapmamakla birlikte diğer sağ partilere yakın bir görüş ortaya koymuştur. MSP İstanbul Senatörü Ali Oğuz 1978 senato bütçe görüşmelerinde yaptığı konuşmada NATO'nun güvenilir bir savunma paktı olduğunu ve bu nedenle Türkiye'nin bu ittifaktaki yerinin güçlendirilip geliştirilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Öneki yıllarda ortaya çıkan NATO karşıtı söylemlerin isabetsizliğinin ortaya çıktığını öne süren MSP Senatörü Türkiye'nin gelişmesi ve savunması için NATO'nun önemli bir role sahip olduğunu ifade etmiştir. (CSTD, 12.2.1978, ss.313-314)

Özetlemek gerekirse senatodaki diğer sağ partiler de AP ve GP/MGP gibi Türkiye'nin NATO üyeliğinin ve ittifakta kalmasının önemi üzerinde durmuşlar ve NATO üyeliğini neredeyse kayıtsız şartsız destekleyerek aksini savunanları eleştirmişlerdir. Ancak mecliste bulunan özellikle MBK grubu asker üyelerden oluşmasına rağmen bu konuda oldukça farklı ve ilginç bir yaklaşıma sahiptir.

MBK Grubu

Senatoda yer alan MBK grubu 27 Mayıs darbesini gerçekleştiren ve 1961 seçimlerinin ardından kurulan senatoya tabii (doğal) senatör olarak atanan MBK üyelerinden oluşan bir gruptur. Bu grubun varlığı senatonun sivil ve asker üyelerden oluşan eklektik yapısını da göstermektedir. Türkiye-NATO ilişkileri konusunda ise MBK grubunun tavrının NATO'da kalmakla birlikte Türkiye lehine bazı düzenlemeler yapılması gerektiğini savunan CHP ve NATO'ya neredeyse kayıtsız şartsız destek veren başta AP olmak üzere sağ partilerin aksine oldukça eleştireldir. Bu durum bazı AP'li senatörlerin yukarıda belirtilen sorgulamalarında olduğu gibi 27 Mayıs günü NATO'ya bağlılığını bildirmiş olan MBK'nın neden bir tavır değişikliğine gittiği sorularını da beraberinde getirmiştir. MBK adına senato tartışmalarında en çok söz alan Ahmet Yıldız NATO'ya karşı oldukça eleştirel bir tavır takınmıştır.

1965 yılında yapılan bütçe görüşmelerinde grubu adına söz alan Ahmet Yıldız SSCB'nin Türkiye'ye yönelik ılımlı mesajlarının bir politika değişikliği anlamına geldiğini belirterek Türkiye'nin bundan faydalanması gerektiğini belirtmiştir. Aynı zamanda Türkiye'nin neredeyse bütün askeri gücünü NATO kontrolüne vermesinin ülkenin bağımsızlığını zedelediğini belirten Yıldız NATO ile ilişkilerde Türkiye'nin egemenlik hakları lehine bazı değişiklikler yapılması gerektiğini savunmuştur. Çözüm olarak da Türkiye'nin sahip olduğu askeri kuvvetlerin bir kısmının Türkiye'nin kendi kontrolüne alınacak şekilde bazı değişiklikler yapılabileceğini ifade etmiştir. (CSTD, 1.2.1965, ss.993, 995) Özellikle Johnson Mektubunun ardından MBK grubu NATO'ya daha eleştirel yaklaşmaya başlamış ve grubu adına söz alan Yıldız bu mektuptan sonra NATO'ya olan güvenlerinin sarsıldığını ve en kısa sürede Türkiye'nin askeri kuvvetlerinin bir kısmını kendi kontrolüne alması gerektiğini savunmuştur. (CSTD, 7.2.1966, ss.162-163)

1967 yılında yapılan bütçe görüşmelerinde NATO'nun yapısında ve Türkiye'nin üyelik haklarında değişiklikler yapılması gerektiğini savunan Yıldız, Türkiye'nin bağlı olduğu NATO Güneydoğu Komutanlığı'nda kuvvetlerinin büyük çoğunluğu Türk olmasına rağmen başlarında yabancı bir komutan olmasını eleştirmiştir. Türk kuvvetlerinin Türk komutanlar tarafından idare edilmesi gerektiğini savunan Yıldız kuvvetlerin büyük çoğunluğunun NATO kontrolünde olmasının büyük bir hata olduğunu vurgulamıştır. Bu durumun Türkiye'nin askeri sırları açısından da sakıncalı olduğunu ifade eden Yıldız silah ve donatım dâhil pek çok şeyin NATO kanallarından sağlanmasının Türkiye'nin uzun vadeli ulusal çıkarlarını zedelediğini belirtmiştir. Ek olarak Türkiye'ye biçilen ileri karakol görevinin övünülecek değil utanılacak bir

durum olduğunu belirten MBK sözcüsü sözlerini NATO'dan çıkma taraftarı olmadıklarını ancak belirtilen sorunların çözülmesi gerektiğini vurgulayarak noktalamıştır. (CSTD, 1.2.1967, ss.353, 356) İlerleyen yıllarda grubu adına NATO ile ilişkileri değerlendiren Yıldız aynı beyanları farklı cümlelerle tekrarlamış ve NATO'nun esnek karşılık stratejisinin Türkiye'yi kobay haline getirdiğini iddia ederek hükümetlere uyarılarda bulunmuştur. (CSTD, 8.2.1968, s.999; 1.2.1969, ss.5, 8; 3.2.1970, ss.261-262; 3.2.1971, s.361; 8.2.1972, ss.140, 142; 6.2.1973, s.191; 9.5.1974, ss.296-298)

1974 yılında Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesinin ardından ABD'nin Türkiye'ye ambargo uygulaması sonrasında görüşlerini dile getiren Yıldız ve diğer MBK sözcüleri Türkiye'nin sözüne güvenilir, çağın gereklerini anlamış ve ulusal çıkarlarına öncelik veren bir ülke olarak bağımsız bir dış politika yürütmesi gerektiğini savunmuştur. ABD'nin Türkiye'ye uyguladığı ambargoyu ve başta Kıbrıs konusu ve Ege adalarının silahlandırılması konusunda Yunanistan'a verdiği desteği de sert bir biçimde eleştiren MBK sözcüsü Türkiye'nin eli kolu bağlı beklemek yerine ulusal onurunu ve Kıbrıs Türklerini korumaya yönelik politikalar yürütmesi gerektiğini ifade etmiştir. Yıldız sözlerini başta Türkiye'deki üsler olmak üzere NATO ile ilişkilerin yeniden gözden geçirilmesi gerektiğini belirterek noktalamıştır. (CSTD, 8.2.1975, ss.363-364; 9.2.1976, s.386; 6.2.1977, s.579; 12.2.1978, ss.300-301)

1979 yılında yapılan bütçe görüşmelerinde grubu adına söz alan Yıldız AP hükümetinin hem ABD hem de SSCB ile dengeli ilişkiler yürütmesi gerektiğini ve bu politikadan "Baticılar ve Amerikancılar olumsuz davranacaklar" diyerek vazgeçmemesi gerektiğini savunmuş ve bu tür eleştirilere en iyi cevabın Atatürkçü politika olduğunu vurgulamıştır. NATO'nun "barışta var, savaşta yok" bir politika izlediğini savunan Yıldız Türkiye'nin dış politikasını süper güçler arasındaki mücadeleye veya onların çıkarlarına göre değil kendi ulusal çıkarlarına göre belirlemesi ve uygulaması gerektiğini ifade etmiştir. Türk dış politikasında yapılan en büyük yanlışın Türkiye'nin kendini ABD, SSCB veya Çin'in yerine koyarak düşünmesi olduğunu belirten Yıldız bu durumun Türkiye'nin kendi öncelikleri üzerine düşünmesi ve buna uygun politikalar uygulamasıyla çözülebileceğini vurgulamıştır. (CSTD, 7.2.1979, ss.584-585; 10.2.1980, ss.247-248)

Özetlemek gerekirse, MBK grubu ve sözcüsü Yıldız'ın NATO'ya karşı görüşleri oldukça eleştirel olmuştur. NATO'nun varlığını ve Türkiye'ye katkısını derin bir şekilde sorgulayan MBK üyeleri özellikle 1974 yılında Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesi sonrasında bağımsız dış politika söylemleri geliştirmişlerdir. 27 Mayıs sabahı NATO'ya bağlılığını bildiren MBK'daki bu değişim ilk olarak değişen dönem koşulları ve Türkiye'nin ABD ve NATO ile ilişkilerinde yaşanan değişimlerle açıklanabilir. Bir diğer açıklama da MBK'nın kendi içinde de bir bütün olmadığı ve özellikle 1960'lı yılların sonundan itibaren Türkiye'de yükselen sol ile birlikte bu durumun MBK'ya da etkilemesi olabilir.

Diğer bir deyişle MBK üyeleri Türkiye'nin NATO'daki yerini ve ileri karakol görevini eleştirmişler ve 1960'lı yılların sonundan itibaren SSCB ile özellikle ekonomik alanda yaşanan gelişmeleri destekleyerek bu durumun Türkiye'nin bağımsız ve Atatürkçü bir dış politika izlemesine yönelik çabalar olarak değerlendirmişlerdir. MBK grubunun tavrı NATO'dan ayrılmadan Türkiye lehine düzenlemeler yapmayı önermesi bakımından CHP grubuna benzemekle birlikte NATO'ya yönelik eleştirilerin CHP'den daha sert olduğu da görülmektedir. Senato içinde yer alan siyasi partilerin dışında kalan bir diğer grup ise cumhurbaşkanı tarafından atanan kontenjan senatörleri olmuş ve bu senatörler Türkiye-NATO ilişkileri hakkında kapsamlı açıklamalarda bulunmuşlardır.

Cumhurbaşkanı Kontenjanı Grubu

Cumhurbaşkanı kontenjanından atanan üyeler senatodaki son grubu oluşturmaktadır. Her ne kadar cumhurbaşkanı tarafından atanmış olsalar da Kasım Gülek, Nihat Erim, Metin Toker ve sonradan CHP'den milletvekili seçilecek olan 12 Mart döneminin Hava Kuvvetleri Komutanı Muhsin Batur gibi üyelerin büyük çoğunluğu CHP kökenli üyeler olmuş ve bütçe tartışmalarında NATO hakkındaki görüşlerini dile getirmişlerdir.

1970 yılında yapılan bütçe görüşmelerinde söz alan Kasım Gülek Türkiye'nin NATO'ya girişinin ve NATO'da bulunmasının Türkiye'nin yararına olduğunu ancak NATO ile ilişkilerde Türkiye lehine bazı değişiklikler yapılması gerektiğinin altını çizmiştir. NATO'nun değişime ihtiyacı olduğunu ve Türkiye'nin bu değişime katkı sunması gerektiğini savunan Gülek bu katkının Türkiye'nin itibarını artıracığını savunmuştur. İkinci Dünya Savaşı sonrasında Türkiye ile SSCB'nin ilişkilerinin kötüleştiğini ancak içinde bulunulan dönemde bir yumuşama ve gelişim yaşandığını ifade eden Gülek bunun Türkiye için en doğru yol olduğunu belirtmiştir. (CSTD, 3.2.1970, s.269)

Bir diğer kontenjan senatörü eski başbakan Nihat Erim ise Türkiye'nin içinde bulunulan şartlar gereği başının çaresine bakması gerektiğini ve Türkiye'nin NATO'nun standartları uyarınca taşımak zorunda olduğu sorumluluğu artık taşıyamayacağını belirtmiştir. Türkiye'nin ABD ve NATO'ya yurt içinde sağladığı desteğin ve kolaylıkların da özellikle ABD ambargosu sonrasında sorgulanması gerektiğini belirten Erim Türkiye'nin karşılaşacağı tehditleri en aza indirecek çarelerin düşünülmesi gerektiğini savunmuştur. İlerleyen dönemde Türkiye'nin daha akılcı ve rasyonel bir dış politika uygulaması gerektiğini savunan Erim ABD'nin ambargo kararıyla Türkiye'yi NATO'nun dışına ittiğini ve bunun sonucunda Türkiye'nin kimseye başını eğmeden kendi yolunu bulması gerektiğini öne sürmüştür. (CSTD, 8.2.1975, ss.367-368)

Bir sonraki yıl senato bütçe görüşmelerinde de bu görüşleri tekrarlayan Erim Türkiye'nin ABD dışındaki ülkelerle ekonomik ilişkileri geliştirme konusunda henüz başlangıç aşamasında olduğunu ve bu konuda Dışişleri Bakanlığı'na önemli görevler düştüğünü ifade etmiştir. (CSTD, 9.2.1976, ss.368-369; 6.2.1977, s.584) 12 Mart döneminde solun baskı altına alınması ve ABD'nin 1960'lı yılların ikinci yarısından itibaren haşhaş ekim yasağı konusundaki talepleri konularında ABD ile tam uyumlu politikalar uygulayan Erim'in NATO ilişkileri konusunda Türkiye'ye daha bağımsız bir politika önermesi ve ABD ambargosu ile NATO'nun uygulamalarını örtülü olarak da eleştirmesi dikkat çeken bir husustur. Diğer bir deyişle Erim'in bu konudaki görüşlerindeki samimiyeti tartışılabilir ancak ambargo kararı sonrası Türkiye'de iyice yükselen ABD karşıtlığının etkisinde kaldığı da söylenebilir.

Diğer bir kontenjan senatörü Cihat Alpan ise 1976 yılı bütçe görüşmelerinde yaptığı konuşmada ambargo kararı sonrasında kapatılan ABD üslerinin Türkiye açısından önemine değinmiştir. Bu üslerin Türk silahlı kuvvetlerinin kullanımına devredilmesini ve bu sayede silahlı kuvvetlerin çağdaş savunma ve istihbarat gücünün artırılması gerektiğini ve bunun sonucunda Türkiye'nin dünyada ve NATO ittifakı içindeki jeopolitik ve jeostratejik öneminin artacağını savunmuştur. (CSTD, 9.2.1976, s.389)

1977 yılında yapılan bütçe görüşmelerinde söz alan Muhsin Batur ise ABD'nin silah ambargosunu ve Yunanistan'ın NATO'nun askeri kanadından çekilmiş olmasına rağmen ABD tarafından desteklenmesini eleştirmiş ve konuşmasının devamında NATO yapısı hakkında detaylı bilgiler vermiştir. NATO içinde kuvvetlerini kendi komutanları tarafından yönetmeyen tek ülkenin Türkiye olduğunu belirten Batur şahsen Türkiye'nin NATO içinde kalması gerektiğine inandığını ancak NATO'nun yapısında ve Türkiye-NATO ilişkilerinde Türkiye lehine değişiklikler yapılması gerektiğinin altını çizmiştir. Batur'a göre yapılması gereken şey Türkiye'nin bir yandan NATO içindeki görev ve sorumluluklarını yerine getirirken diğer yandan kendi ulusal savunma stratejisini geliştirmesidir. (CSTD, 6.2.1977, ss.601-603)

1978 yılı bütçe görüşmelerinde söz alan kontenjan senatörü Metin Toker ise Türkiye'nin 1950 yılındaki Kore Savaşı'na katılmasını ve sonrasında NATO'ya üye olmasını doğru veya yanlış ancak cesaretli bir davranış olarak değerlendirmiştir. NATO üyeliği sonrasında Türkiye'nin ulusal güvenlik endişelerinin azaldığını ifade eden Toker Türkiye'nin Romanya, Yugoslavya ve Bulgaristan gibi sosyalist ülkelerle ilişkilerini geliştirmesini ise desteklediğini belirtmiştir. (CSTD, 12.2.1978, ss.294-295)

Bir yıl sonra yapılan görüşmelerde NATO ile ilişkileri değerlendiren Toker Türkiye'nin NATO'dan ayrılması gerektiğini savunan sol çevreleri eleştirmiş ve bu çevrelerin Türkiye'nin NATO'dan çıkarak SSCB liderliğindeki Varşova Paktı'na katılması gerektiğini açıkça söyleyemediklerini iddia etmiştir. Kurulduğu günden beri NATO üyesi hiçbir ülkeyi bir başka ülkenin tehdit edemediğini savunan Toker hiçbir ülkenin de NATO'dan çıkma "garabetini" göstermediğini ve Türkiye NATO'dan çıktığı takdirde Türkiye'nin sağduyusundan şüphe edileceğini ifade etmiştir. (CSTD, 7.2.1979, ss.577-578)

Özetlemek gerekirse, kontenjan senatörleri içinde NATO'ya karşı en büyük eleştiri Nihat Erim ve Muhsin Batur'dan gelirken, NATO'ya en büyük destek Metin Toker'den gelmiştir. Bu durum, kontenjan senatörleri açısından da bir bölünmenin yaşandığı şeklinde düşünülebilir.

Sonuç

Türkiye'nin NATO ile ilişkileri özellikle 1960'lı yılların ikinci yarısında ve 1970'li yıllar boyunca dış politikanın en çok tartışılan konularından biri olmuştur. Türkiye'nin Soğuk Savaş'ın başından 1964 yılında meydana gelen Kıbrıs Krizi ve sonrasında ABD Başkanı Johnson'ın Türkiye Başbakanı İnönü'ye gönderdiği ve Türk-Amerikan ilişkilerinde büyük tahribat yaratan mektuba kadar hiç sorgulamadığı Amerikan merkezli dış politika bu dönemden itibaren sol çevreler başta olmak üzere kamuoyunda sıklıkla tartışılmıştır. Yine aynı dönemde Türkiye'nin SSCB ile ilişkilerinde bir yumuşama dönemine girilmesi ve iki ülke arasında ekonomik anlaşmalar imzalanması da bu gelişmede rol oynamıştır.

1970'li yıllarda ise Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesi ve sonrasında Türkiye'ye ABD tarafından uygulanan silah ambargosu NATO'nun yapısının ve Türkiye'nin NATO içindeki rolünün yoğun bir şekilde tartışılmasını beraberinde getirmiştir. 1961 anayasasıyla kurulan Cumhuriyet Senatosu da bu tartışmalardan üzerine düşen payı almıştır. Sivil ve asker üyelerin bir arada bulunduğu ve senato seçimlerinde AP'nin üstünlüğünün göze çarptığı senatoda Türkiye-NATO ilişkileri üzerine yoğun tartışmalar yaşanmış ve farklı düşünceler öne sürülmüştür. Senatoda üç temel görüşün varlığından bahsedilebilir.

İlk olarak devletin kurucu partisi olan ve muhalefette olduğu 1952 yılında NATO üyeliğini hararetle destekleyen CHP ve CHP kökenli kontenjan senatörlerinin büyük çoğunluğu NATO ile ilişkilerdeki sorunları kabul etmekle birlikte NATO'dan çıkılmasının Türkiye'nin çıkarına olmadığı görüşünü öne sürmüşlerdir. Bu gruba göre NATO'dan çıkmadan Türkiye'nin NATO'daki yerinin ve rolünün gözden geçirilmesi ve Türkiye lehine bazı düzenlemeler yapılması gerekmektedir. Fakat bu çok bilinmeyenli denklemin nasıl çözüleceği konusunda bu grupta yer alan senatörlerden herhangi bir öneri gelmemiştir. CHP'nin Ortanın Solu ideolojisi ile daha sol bir parti haline geldiği ve NATO'ya karşı eleştirilerin yükseldiği dönemde bile bu görüşte önemli bir değişiklik meydana gelmemiştir.

Senatodaki AP başta olmak üzere sağ partiler ise Türkiye'nin NATO ile ilişkilerine neredeyse kayıtsız şartsız destek vermişler ve var olan sorunlara dahi üstü kapalı bir biçimde değinerek bu konuda eleştirel bir bakış geliştirmekten uzak durmuşlardır. NATO üyeliği sonrasında Türkiye tüm silahlı gücünü NATO kontrolüne verdiği ve bu alanda bağımsızlığını kaybettiği halde bunun aksini savunan senatörlerin bulunması oldukça dikkat çekicidir. Bunda rol oynayan en temel etkenin sağ partilerin dönemin sağ-sol kutuplaşması iklimi içinde söylem ve politikalarını SSCB ve komünizm karşıtlığı üzerinde oturtmaları olduğu söylenebilir. Diğer bir deyişle, komünizm karşıtlığı sağ partilerin NATO'ya ve ittifakın Türkiye'ye olumsuz etkilerine karşı eleştirel bir bakış açısı geliştirmelerinin önündeki en büyük etken olmuştur.

MBK'nın başını çektiği grup ise Türkiye-NATO ilişkilerine en sert eleştirileri getiren grup olmuş ve bu sağ gruplara bağlı senatörler tarafından bir çelişki olarak nitelendirilmiştir. Mevcut durumda Türkiye'nin NATO'nun ileri karakolu haline geldiği ve NATO'nun esnek karşılık stratejisi sonrasında kobay haline getirildiğine varan eleştiriler 27 Mayıs sabahında NATO'ya bağlılığını ilan eden bir gruba ait değişimi gözler önüne sermektedir. Buradaki en temel faktörün MBK içinde yaşanan anlaşmazlıklardan ve Türkiye'de yükselen sol dalganın bu grup içindeki etkilerinden kaynaklandığı söylenebilir. Burada dikkati çekilmesi gereken bir diğer nokta da 1966 ve 1968 seçimlerinde senatoya birer temsilci gönderen TİP'in NATO'ya yönelik hiçbir söylemine rastlanmamış olmasıdır. Bu durum NATO ve Amerikan karşıtlığında başı çeken bir parti açısından oldukça şaşırtıcıdır.

Sonuç olarak, Türkiye-NATO ilişkileri 1960'lı ve 1970'li yıllar boyunca senato tartışmalarında geniş bir biçimde yer almış ve ülkedeki siyasi ve sosyal kutuplaşma atmosferi bu tartışmalarda da kendini göstermiştir.

KAYNAKLAR

- Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi (CSTD), 5.2.1962.
CSTD, 2.2.1963
CSTD, 4.2.1964.
CSTD, 1.2.1965
CSTD, 7.2.1966.
CSTD, 1.2.1967.
CSTD, 8.2.1968.
CSTD, 1.2.1969.
CSTD, 3.2.1970.
CSTD, 3.2.1971.
CSTD, 8.2.1972.
CSTD, 6.2.1973
CSTD, 9.5.1974.
CSTD, 8.2.1975.
CSTD, 9.2.1976.
CSTD, 6.2.1977.
CSTD, 12.2.1978
CSTD, 7.2.1979.
CSTD, 10.2.1980.
EFE, İ. (2019). NATO'ya Üyelik Sürecinde Türkiye-ABD İlişkileri ve Türk Kamuoyundaki Akisleri, *History Studies*, 11/2, 601-619.
ERHAN, Ç. (2006). ABD ve NATO'yla ilişkiler. Baskın Oran (Der.), *Türk dış politikası c.1* içinde (ss.681-715). İstanbul: İletişim Yayınları.
FIRAT, M. & KÜRKÇÜOĞLU, Ö. (2006). Ortadoğu'yla ilişkiler. Baskın Oran (Der.), *Türk dış politikası c.1* içinde (ss.784-796). İstanbul: İletişim Yayınları.
HALE, W. (2013). *Turkish foreign policy since 1774*. Londra: Routledge.
HARRIS, G. S. (1972). *Troubled alliance: Turkish-American problems in historical perspective 1945-1971*. Washington: American Enterprise Institute for Public Policy Research.
MCGHEE, G. (1992). *ABD-Türkiye-NATO-Ortadoğu*. Ankara: Bilgi yayınevi.
NATO Web Sitesi. <https://www.nato.int/nato-welcome/>
ORAN, B. (2006). *Türk Dış Politikası c.1*. İstanbul: İletişim Yayınları.
ÖZGİŞİ, T. (2011). Türk parlamento tarihinde Cumhuriyet Senatosunun yeri. *Türkiyat Mecmuası*, 21, 291-323.
SANDER, O. (2016). *Türk-Amerikan ilişkileri 1947-1964*. Ankara: İmge Kitabevi.
Truman Doktrini, 12 Mart 1947. <https://www.archives.gov/milestone-documents/truman-doctrine>

Summary

The first military intervention in the republican history on 27 May 1960 ended the Democrat Party (DP) period, which ruled Turkey between 1950 and 1960. The soldiers who organized the coup and their civilian supporters changed Turkey's political, economic, social and military structures. The Republican Senate was a significant institution in Turkish politics convened after the 1961 elections aiming to check the decisions of the parliament and carry out the legislative activities. When member profile of the senate is analyzed, an eclectic structure bringing elected and appointed civilian and military members is seen. Right-wing Justice Party (JP) had a dominance in the senate elections except 1977. In addition to JP, Republican People's Party (RPP), Nationalist Action Party (NAP), National Salvation Party (NSP), Committee of National Unity (CNU) groups and the senate members appointed by the President were the major actors in the Senate. The members discussed major domestic and foreign policy issues in the senate and approached them from different perspectives. Turkey's relations with North Atlantic Treaty Organization (NATO) was one of the major foreign policy topics. There were three main approaches to NATO and Turkey's place and responsibility in NATO. Senate members from the RPP did not approach Turkey's NATO membership from a critical perspective. Although they expressed their disturbance from the bilateral treaties between Turkey and the United States of America (USA), and Turkey's dependence on NATO, they offered some changes and amendments in Turkey-NATO relations rather than leaving NATO. However, they did not come up with any solution to the problems between Turkey and the USA. It can be argued that as the founder of the republic and the supporter of NATO membership, the RPP adapted to the new conjuncture and developments despite its criticism. Thus, they did not have a radical stance towards NATO membership. On the other hand, the senate members from the right-wing JP wholeheartedly supported Turkey's NATO membership and Turkey-NATO relations without questioning them. JP's approach can be regarded as a reflection of their anti-Soviet and anti-communist ideology during the Cold War. JP members argued that Turkey did not lose its independence and sovereignty after NATO membership. Moreover, they regarded NATO as the solution of Turkey's economic and military problems in addition to its security. This shows how they blindly supported Turkey's NATO membership because of their ideological stance. However, the JP was not the only right-wing party supporting Turkey's NATO membership. Smaller right-wing parties in the parliament regarded Turkey's NATO membership as the assurance of its security, independence and sovereignty. They did not criticize the problems in Turkey-NATO and Turkish-American relations, which shows that their ideological positions against the Soviet Union and communism during the Cold War shaped and influenced their foreign policy perspectives. On the contrary, the soldier members in the senate, the CNU group, heavily criticized Turkey's NATO membership and its relations with NATO and the USA. Although they were coming from a military background, which was under heavy influence of NATO and the USA especially after Turkey's NATO membership in 1952, soldiers were much more critical to NATO than the civilians. Especially after the Cyprus Crisis and the Johnson Letter in 1964, which was an unprecedented diplomatic action by an ally to another one, they started criticizing and questioning Turkey's relations with NATO. In addition, the CNU members heavily criticized NATO and American presence in Turkey such as the US personnel and bases. Interestingly, although the CNU declared its loyalty to the NATO alliance after the coup on 27 May 1960, soldiers' position in the senate was highly critical. The division within the committee and the impact of the rising leftist movements on these soldiers in the late 1960s can explain this. The position of CNU members in the senate was similar to that of RPP in offering some amendments in Turkey's NATO membership to the benefit of Turkey, but their position and statements were much more critical and radical than the RPP members. As the last group in the Senate, the members from the Presidential quota made comprehensive analyses and speeches in the Senate. Nihat Erim and Muhsin Batur were the most critical members of the Senate to NATO, while Metin Toker was the main supporter of Turkey-NATO relations. Similar to the CNU group, this shows now senate members appointed by the president were divided in their approaches to NATO. All-in-all, Turkey-NATO relations was a part of Senate's agenda throughout the 1960s and 1970s, and there were different and conflicting approaches to the issue from different political actors.